

Kabinetsreactie Derde Jaarrapportage College voor de Rechten van de Mens "Mensenrechten in Nederland 2014"

1. Bekrachtig de facultatieve protocollen bij verdragen die een individueel klachtrecht mogelijk maken.

Ratificatie van de facultatieve protocollen is nog voorwerp van overleg in het kabinet. Ratificatie van de protocollen brengt complexe vraagstukken met zich mee die een zorgvuldige besluitvorming vergen.¹

2. Neem concrete initiatieven voor het bevorderen van kennis bij gemeenten over de relevante mensenrechtennormen en hun consequenties voor het beleid in het sociale domein.

Gemeenten zijn evenals de Rijksoverheid gebonden aan mensenrechtenverplichtingen en daarom is het van belang dat gemeenten goed op de hoogte zijn van deze verplichtingen. Dit wordt ook onderkend in het Nationaal Actieplan Mensenrechten.² Er is vanuit de Rijksoverheid de afgelopen periode dan ook aandacht besteed aan bewustwording en kennisoverdracht op dit gebied. Op 3 juni jl. is een brief aan de Kamer gestuurd waarin een groot deel van deze activiteiten uiteengezet is.³ Zoals toegezegd in het Algemeen Overleg Nationaal Actieplan Mensenrechten van 24 juni jl. zal na de zomer in bestuurlijk overleg met de VNG besproken worden of er nog meer op dit gebied gedaan kan worden.

3. Geef stevast een duidelijk signaal af dat discriminerende opmerkingen en racistische stereotypingen onacceptabel zijn.

Elke vorm van discriminatie is onacceptabel. Het kabinet zal dit ook keer op keer uitdragen, zoals bijvoorbeeld in het geval van de selfie van Leroy Fer.

Het College verwijst in de jaarrapportage ter illustratie van deze aanbeveling naar de maatschappelijke discussie over Zwarte Piet. Het sinterklaasfeest is een eeuwenoude traditie die wordt vormgegeven door de samenleving en die is blijven bestaan door te veranderen. De regering onderschrijft met het College, dat in de vertolking van Zwarte Piet negatieve stereotypingen een rol kunnen spelen. Deze kunnen onbedoeld vooroordelen en discriminatie in de hand werken en mensen kwetsen. Tegelijkertijd acht de regering het van belang te benadrukken dat dit mensen die het feest altijd met veel vreugde vieren niet tot racist maakt.

De regering deelt het standpunt van het College dat een verbod op Zwarte Piet van staatswege niet de uitweg is maar dat de overheid een rol kan spelen om een respectvolle nationale dialoog te faciliteren zodat er vanuit de maatschappij initiatieven ontstaan om Zwarte Piet te veranderen in een figuur die iedereen recht doet.

4. Monitor de effectiviteit van gemeenten in het bestrijden van horecadiscriminatie. Indien de beschikbare bestuursrechtelijke maatregelen tegen horecadiscriminatie niet voldoende zijn, neem dan aanvullende maatregelen.

Gemeenten zijn verantwoordelijk voor een effectieve aanpak van discriminatie in de horeca. Ter ondersteuning van gemeenten heeft de minister van SZW in nauwe samenwerking met het College voor de Rechten van de Mens, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Koninklijke Horeca Nederland en de gemeente Rotterdam in 2014 een handreiking ontwikkeld.⁴ Deze wordt sinds 2014 aangeboden via de websites van de VNG en het Gemeenteloket SZW. Wanneer de

---

¹ Zie ook: *Kamerstukken I* 2014/15, 34 000 VI, AF en *Kamerstukken II* 2014/15, 33 826, nr. 9.

² *Kamerstukken II* 2013/14, 33 826, nr. 1 en bijlage.

³ *Kamerstukken II* 2014/15, 33 826, nr. 8.

⁴ https://www.vng.nl/files/vng/publicaties/2014/20140808_s73-624853-horecadiscriminatie.pdf.

handreiking twee jaar in omloop is, zal onder meer in gesprek met de VNG, de antidiscriminatievoorzieningen (ADV's) en gemeenten gesproken worden over de effectiviteit van gemeentelijke aanpak.

5. Zorg dat stagecoördinatoren op scholen en werkgevers die stageplaatsen aanbieden zich bewust zijn van het recht op gelijke behandeling van meisjes die een hoofddoek dragen. Informeer stagecoördinatoren over de mogelijkheid discriminatie door stagebedrijven te melden.

Het kabinet hecht er waarde aan dat onderwijsdeelnemers stage kunnen lopen en na hun studie een baan vinden. Een stage is een vereiste in de opleiding en belangrijk voor de stap naar de arbeidsmarkt. Het tegengaan van discriminatie bij het vinden van een stageplek is een verantwoordelijkheid van onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven samen.

Instellingen hebben daarbij een signalerende rol. Het kabinet is van mening dat het recht op gelijke behandeling en het tegengaan van discriminatie onderdeel zou moeten zijn van de bredere voorbereiding van onderwijsdeelnemers op hun stageperiode. Bij die brede voorbereiding hoort namelijk dat onderwijsdeelnemers zich bewust zijn van het soort houding en gedrag dat zij mogen verwachten van het leerbedrijf (en de onderwijsinstelling). Het gaat dan om het weerbaar maken van deelnemers en hen bekend maken met hun rechten en plichten. Het kabinet verwacht dan ook dat onderwijs en bedrijfsleven onderwijsdeelnemers goed informeren over de stappen die zij kunnen zetten en de personen (of instanties) tot wie zij zich kunnen wenden als zij signalen ontvangen dat zij niet gelijk behandeld worden.

Gelukkig blijkt uit ervaring dat onderwijsinstellingen in veel gevallen goed weten via welke routes zij deelnemers kunnen begeleiden of ondersteunen. Binnen de onderwijsinstelling kan en gebeurt dat veelal via een vertrouwenspersoon of ander meldpunt en als het gaat om klachten over het leerbedrijf kan en gebeurt dat via het indienen van een klacht bij het betreffende kenniscentrum.

Het blijft wel van belang om de ontwikkeling op dit gebied goed in de gaten te houden.

6. Wijzig artikel 49 Wet wapens en munitie en artikel 9 Opiumwet, zodat voorafgaande toetsing van de rechter-commissaris vereist is als op basis van deze artikelen noodzaak bestaat een woning te betreden en/of te doorzoeken.

Het uitgangspunt dat aan artikel 49 van de Wet wapens en munitie (Wwm) ten grondslag ligt, is dat het aanwezig zijn van wapens en munitie vanwege het directe gevaar dat dit met zich kan brengen, doorgaans spoedeisend ingrijpen vraagt. Naarmate uit het concrete redelijk vermoeden van de aanwezigheid van wapens minder spoedeisendheid volgt, waarbij de gevaarstelling van het soort wapen een rol zal spelen, zal van de bevoegdheid tot doorzoeking terughoudender gebruik moeten worden gemaakt.⁵ De Hoge Raad heeft bij herhaling geoordeeld dat artikel 49 Wwm als zodanig verenigbaar is met artikel 8 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en fundamentele vrijheden (EVRM), maar dat onder omstandigheden de uitoefening hiervan strijdig kan zijn met het daarin vervatte vereiste van proportionaliteit.⁶ Van belang is dat de bevoegdheid is beperkt tot de inbeslagneming van wapens of munitie. Naar andere voorwerpen mag dus niet worden gezocht.

Voor het binnentreden van een woning zonder toestemming van de bewoner, is op grond van artikel 2, eerste lid, van de Algemene wet op het binnentreden een voorafgaande schriftelijke machtiging van een hogere autoriteit (tenminste de hulpofficier van justitie) vereist. Zodoende is de bevoegdheid van artikel 49 Wwm op dit punt verder geclausuleerd.

⁵ H.J.B. Sackers, Wet wapens en munitie, Studiepockets Strafrecht nr. 42, Deventer 2012, p. 276.

⁶ HR 25 september 2001, ECLI:NL:HR:2001:ZD1858; HR 18 januari 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR6606; en HR 30 november 2004, ECLI:NL:HR:2004:AR1993.

Op grond van artikel 9 van de Opiumwet hebben opsporingsambtenaren, voor zover redelijkerwijs nodig voor de vervulling van hun taak, toegang tot plaatsen, waaronder woningen, waar een overtreding van de Opiumwet wordt gepleegd of redelijkerwijs kan worden vermoed dat een zodanige overtreding wordt gepleegd. Deze bevoegdheid tot het betreden van een plaats omvat, anders dan het College voor de Rechten van de Mens lijkt te suggereren, niet de bevoegdheid deze plaats ook te doorzoeken. Voor het doorzoeken van een woning, ook in het geval van verdenking wegens overtreding van de Opiumwet, gelden de bepalingen van het Wetboek van Strafvordering op grond waarvan rechterlijke toestemming is vereist.⁷

Gelet op het voorgaande is er geen aanleiding artikel 49 van de Wet wapens en munitie of artikel 9 van de Opiumwet aan te passen.

7. Draag er zorg voor dat personeel van de Dienst Justitiële Inrichtingen in extra beveiligde inrichtingen bij calamiteiten moet ingrijpen als dit noodzakelijk is om de veiligheid of het leven van personeel en gedetineerden te beschermen.

Het ingrijpen bij een calamiteit door het personeel van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) in de extra beveiligde inrichting (EBI) dient professioneel en verantwoord te gebeuren en kan op verschillende manieren plaatsvinden. Op grond van de oude dienstinstructie mochten in beginsel geen personen (personeelsleden en/of gedetineerden) worden toegelaten tot de plek waar de calamiteit zich voordeed om de mogelijkheid op een gijzeling te voorkomen. Deze dienstinstructie is inmiddels aangepast. Op grond van de nieuwe dienstinstructie dient er te allen tijde – en op basis van de situatie en de beschikbare informatie – al het mogelijke onderzocht en ondernomen te worden om de calamiteit op een verantwoorde en veilige manier onder controle te brengen.

Overigens is bij het door het College voor de Rechten van de Mens in de jaarrapportage aangehaalde incident uit 2011, waarbij een gedetineerde een andere gedetineerde op de luchtplaats aanviel, ingegrepen. De gedetineerde die werd aangevallen heeft zich over het optreden van het aanwezige personeel beklagd. Dit beklag is door de beroepscommissie van de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) bij uitspraak van 21 februari 2012⁸, ongegrond verklaard. De beroepscommissie van de RSJ heeft geoordeeld dat het personeel voldoende adequaat en actief heeft opgetreden. Een klacht van de gedetineerde bij het Europees Hof voor de rechten van de mens (EHRM) is bij beslissing van een zgn. Single Judge van 5 december 2013 kennelijk niet-ontvankelijk verklaard.

8. De regels voor het omgaan met bezoek staan zonder onderscheid des persoons lichamelijk contact niet toe. Garandeer dat de inbreuk op gezinsleven niet verder gaat dan strikt noodzakelijk.

De aanbeveling van het College voor de Rechten van de Mens ziet op de regels omtrent het bezoek van gedetineerden in de EBI: de extra beveiligde instelling. Gedetineerden in de EBI mogen hun bezoek één keer per maand een hand geven bij binnenkomst en bij vertrek. Verder lichamelijk contact is niet toegestaan. Deze beperking van het lichamelijk contact tussen gedetineerden en hun bezoek zijn noodzakelijk in het licht van de primaire doelstelling van de EBI, namelijk het voorkomen van ontvluchtingen van vluchtgevaarlijke gedetineerden die bij ontvluchting voor onaanvaardbare maatschappelijke onrust zorgen. Voor ontsnappingen en pogingen daartoe zijn voor gedetineerden contacten met de buitenwereld van groot belang. Deze contacten brengen daarom bij uitstek risico's met zich mee voor de orde en veiligheid van de inrichting. De inbreuk op het gezinsleven gaat dan ook niet verder dan strikt noodzakelijk is. In de zaak Lorsé tegen Nederland (N. 52750/99) heeft het EHRM geoordeeld dat deze beperking van het lichamelijk

⁷ HR 21 oktober 2003, ECLI:NL:HR:2003:AH9998; HR 18 november 2003, ECLI:NL:HR:2003:AL6238; HR 21 december 2010, ECLI:NL:HR:2010:BO8202.

⁸ Kenmerk 11/2979/GA, te vinden op www.rsj.nl.

contact niet in strijd is met artikel 8 EVRM.

9. Draag zorg voor een NPM dat kan adviseren over wet- en regelgeving die alle situaties van vrijheidsbeneming betreffen, ook in andere sectoren dan strafrecht en jeugdbescherming, zoals de zorg.

In bijgevoegde tabel (figuur 1, p. 21) is een overzicht opgenomen met daarin de verschillende NPM-deelnemers en de bevoegdheden waarover deze verschillende deelnemers beschikken. Deze tabel is ook opgenomen in het NPM-jaarverslag 2013.⁹

De Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming kan (on)gevraagd advies uitbrengen over nieuw beleid en toekomstige wet- en regelgeving op het terrein van strafrecht en jeugdbescherming. De adviesbevoegdheid van de Raad beslaat een groot deel van situaties van vrijheidsbeneming. Verder maken drie Rijksinspecties (Inspectie voor Veiligheid en Justitie, Inspectie Jeugdzorg en Inspectie voor de Gezondheidszorg) deel uit van het NPM. Indien de onderzoeken in het kader van het toezicht daartoe aanleiding geven kunnen zij aanbevelingen doen over door te voeren verbeteringen in bestaand beleid of regelgeving binnen de sectoren strafrecht en zorg. De Inspecties vervullen daarmee eveneens een adviesfunctie. Ook de commissies van toezicht hebben een adviesbevoegdheid. De Commissies van Toezicht Arrestantenzorg en Commissies van Toezicht justitiële inrichtingen hebben allen een toezichthoudende bevoegdheid, maar kunnen ook gevraagd en ongevraagd adviseren.

10. Zorg dat kinderen niet in een politiecel worden opgesloten, tenzij er zwaarwegende redenen zijn. Indien kinderen worden vastgehouden, plaats hen dan in een voorziening die voor kinderen geschikt is.

Het uitgangspunt van de Nederlandse regering is dat een minderjarige verdachte niet langer dan strikt noodzakelijk in een politiecel moet verblijven. In het belang van het onderzoek kan het echter nodig zijn dat een minderjarige in verzekering wordt gesteld.

De politie heeft medio 2013 intern een aantal maatregelen ingevoerd om het beleid en de praktijk voor minderjarigen in politiecellen te verbeteren.¹⁰ Zo wordt er onder meer in de bejegening van minderjarigen rekening gehouden met hun leeftijd, verblijven minderjarige arrestanten niet samen met volwassenen in dezelfde cel en worden ze niet tegelijkertijd gelucht, mag er per kindgerichte cel slechts één minderjarige arrestant worden ingesloten, is er jeugdlectuur beschikbaar voor de minderjarige in de politiecel en krijgt de minderjarige de huisregels van het politiebureau in begrijpelijke taal.

11. Pas beleid en regelgeving ten aanzien van de opvang van mensen zonder verblijfspapieren aan in die zin dat onderdak, voedsel en kleding aan hen die hierin niet zelf kunnen voorzien, in beginsel zijn gegarandeerd.

Het kabinet benadrukt dat in Nederland basale voorzieningen beschikbaar zijn voor iedere vreemdeling, ook voor hen die hier zonder geldige verblijfstatus verblijven, zoals medisch noodzakelijke zorg en voor minderjarigen toegang tot onderwijs. Uitgeprocedeerde alleenstaande minderjarige vreemdelingen hebben het recht om tot hun meerderjarigheid in de opvang te verblijven. Uitgeprocedeerde of illegale minderjarige vreemdelingen die in gezinsverband leven wordt onderdak geboden in zogeheten gezinslocaties, voor zover dit nodig is om te voorkomen dat zij in een humanitaire noodsituatie terechtkomen. Deze gezinnen krijgen onderdak totdat het vertrek naar het land van herkomst is gerealiseerd of totdat elk kind van het gezin de meerderjarige leeftijd heeft bereikt.

⁹ https://www.ivenj.nl/Images/jaarverslag-npm-2013-nl_tcm131-572089.pdf.

¹⁰ *Kamerstukken II* 2011/12, 24 587, nr. 471.

Daarbij spant de Nederlandse regering zich in om te voorkomen dat (uitgeprocedeerde) asielzoekers in Nederland dakloos op straat verblijven. Aanvragen om asiel worden in Nederland zorgvuldig beoordeeld. De uitkomst van die beoordeling kan zijn dat een vreemdeling niet in Nederland mag blijven. Het vertrek uit Nederland betreft vervolgens een eigen verantwoordelijkheid van de vreemdeling. De vreemdeling kan hierbij ondersteuning vragen en krijgen van de overheid. Ook kan hij onderdak krijgen. Een voorwaarde hiervoor is dat hij zich inspant om zijn vertrek ook daadwerkelijk te realiseren. Indien de (uitgeprocedeerde) vreemdeling er echter voor kiest om van de mogelijkheid van plaatsing in deze locaties geen gebruik te maken omdat hij zich niet wenst in te spannen om zijn vertrek te realiseren, dan zijn de consequenties daarvan het gevolg van zijn eigen keuze. In die gevallen rust op de overheid niet de verplichting om zijn verblijf toch te faciliteren door onvoorwaardelijk onderdak en andere voorzieningen te blijven verstrekken. Daarmee wordt consequent en niet in strijd met artikel 8 EVRM of enige andere verdragsverplichting gehandeld. Het kabinet volgt de aanbeveling dan ook niet. Wel heeft het kabinet, bij brief van 22 april 2015¹¹, besloten om op korte termijn een extra onderdakvoorziening voor niet rechtmatig verblijvende vreemdelingen in te gaan richten. Idee is dat in deze nieuwe locaties vreemdelingen, die (nog) niet hebben aangegeven bereid te zijn aan hun vertrek te werken, voor een (nog in te vullen) periode onderdak kunnen krijgen. Gedurende deze periode wordt aan hen de gelegenheid geboden om te bedenken of zij actief willen werken aan hun terugkeer. Het kabinet zet zich in om in goed overleg met de gemeenten vorm te geven aan deze nieuwe locaties.

12. Breng het Nederlandse beleid in overeenstemming met het uitgangspunt van de Gezinsherenigingsrichtlijn van een welwillende houding ten aanzien van een aanvraag voor gezinshereniging. Garandeer dat de uitvoeringsorganisatie alle persoonlijke omstandigheden van een gezin in onderling verband weegt bij de beoordeling van een aanvraag voor gezinshereniging.

Bij brief van 29 oktober 2014 is aangegeven dat selectie bij gezinsmigratie uitdrukkelijk niet het uitgangspunt is.¹² In lijn met de richtlijn staat het recht op gezinshereniging voorop, waarbij de lidstaat voorwaarden mag stellen. Dit laatste is ook uitdrukkelijk in de richtlijn geregeld. Het beleid is vastgelegd in kenbare beleidsregels. Het gaat hier om realistische voorwaarden die geenszins tot doel hebben te werken als een selectiemechanisme. De gehanteerde inkomensnorm van 100% van het Wettelijk minimumloon (WML) bijvoorbeeld is een objectieve standaard om te kunnen toetsen of het inkomen als voldoende kan worden beschouwd en een beroep op de bijstand wordt voorkomen.

De IND toetst eerst of voldaan wordt aan de nationale toelatingsvoorwaarden. Dat is bijvoorbeeld het inkomensvereiste, paspoortvereiste etc. Vervolgens wordt getoetst of er aanleiding is af te wijken van het beleid op grond van de inherente afwijkingsbevoegdheid. Dat gebeurt wanneer het vasthouden aan een beleidsregel een onevenredig nadeel oplevert voor de betrokkene. Daarna wordt getoetst aan artikel 8 EVRM. De IND beoordeelt dan of sprake is van beschermenswaardig gezinsleven en vervolgens vindt een volledige belangenafweging plaats waarbij ook het belang van het kind wordt betrokken. Op alle omstandigheden die namens een vreemdeling naar voren worden gebracht zal zichtbaar in de beschikking worden ingegaan. Dus ook op de belangen van het kind en de vraag of er binding met Nederland is.

---

¹¹ *Kamerstukken II 2014/15*, 19 637, nr. 1994.

¹² *Kamerstukken II 2014/15*, 30 573, nr. 127.

13. Plaats asielzoekers niet standaard in grensdetentie. Beperk deze vrijheidsontnemende maatregel tot gevallen waarin er concrete aanwijzingen zijn voor gevaar voor de openbare orde of nationale veiligheid. Pas altijd een individuele belangenafweging toe. Implementeer artikel 8 lid 2 van de nieuwe Opvangrichtlijn in de nationale wetgeving.

Met het wetsvoorstel dat de Procedure- en Opvangrichtlijn implementeert wordt een grensprocedure conform deze richtlijnen geïmplementeerd.¹³ Voordat wordt overgegaan tot het opleggen van de grensdetentie wordt steeds bezien of andere, minder dwingende maatregelen effectief kunnen worden toegepast. Elementen die de persoon van de vreemdeling betreffen, waaronder leeftijd en gezondheid, worden steeds bij deze afweging betrokken. Ook bij de voortzetting van de grensdetentie na de eerste fase van de asielprocedure vindt een beoordeling plaats.

De bepalingen van artikel 8 van de Opvangrichtlijn staan toe dat vreemdelingen in bewaring kunnen worden gehouden om te beoordelen of iemand toegang heeft tot het grondgebied. Met de implementatie van de nieuwe Procedurerichtlijn zal een aanvraag slechts aan de grens worden afgedaan indien er sprake is van een asielverzoek dat afgewezen kan worden wegens niet in behandeling nemen, niet-ontvankelijkheid of kennelijke ongegrondheid. Als van een zodanige afwijzing geen sprake is, wordt het asielverzoek behandeld buiten grensdetentie.

Na inwerkingtreding van het genoemde wetsvoorstel zal artikel 8, tweede lid, van de Opvangrichtlijn voor bewaring en grensdetentie op een voor deze verschillende typen van vrijheidsontneming passende wijze in de Vreemdelingenwet zijn geïmplementeerd.

14. Breng het conceptwetsvoorstel tot aanpassing van de bewaarplicht telecommunicatiegegevens in overeenstemming met de internationale normen over privacybescherming.

Het College voor de Rechten van de Mens doet deze aanbeveling, omdat het algemene karakter van de bewaarplicht de inbreuk op de privacy onevenredig zou maken.

Naar aanleiding van de uitspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie van 8 april 2014 heeft het kabinet aangegeven dat de bewaring van bepaalde gegevens van alle burgers noodzakelijk is omdat de relevantie van de gegevens voor opsporing en vervolging achteraf kan blijken.¹⁴ Het feit dat de richtlijn geen enkel verband vereist tussen de opslag van gegevens en het gedrag van personen kan weliswaar een zeer vergaande inbreuk op de persoonlijke levenssfeer van de betrokkene vormen, maar de ernst van die inbreuk kan worden gematigd door het opnemen van passende garanties en waarborgen voor een zorgvuldige wijze van bewaren en verwerken van gegevens, alsmede de toegang tot die gegevens. Hiervoor kan ook worden verwezen naar het oordeel van de rechtbank Den Haag in kort geding, dat uit het arrest van het Hof niet kan worden afgeleid dat een dergelijke ruime bewaarplicht hoe dan ook niet evenredig is ten opzichte van het beoogde doel (punt 3.7).¹⁵ Inmiddels is een wetsvoorstel in consultatie gegeven waarin aanvullende maatregelen worden voorgesteld.¹⁶ Deze hebben onder meer betrekking op een voorafgaande rechterlijke toetsing van de toegang tot de gegevens voor politie en justitie en de opslag van de gegevens in de Europese Unie. Met de aanvullende maatregelen van het conceptwetsvoorstel is de inmenging in de persoonlijke levenssfeer voldoende nauwkeurig omkaderd door bepalingen die waarborgen dat deze daadwerkelijk beperkt is tot het strikt

¹³ Wijziging van de Vreemdelingenwet 2000 ter implementatie van Richtlijn 2013/32/EU van het Europees parlement en de Raad van 26 juni 2013 betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming (PbEU 2013, L 180) en Richtlijn 2013/33/EU van het Europees parlement en de Raad van 26 juni 2013 tot vaststelling van normen voor de opvang van verzoekers om internationale bescherming (PbEU 2013, L 180).

¹⁴ *Kamerstukken II* 2014/15, 33 542, nr. 16.

¹⁵ Rb. Den Haag (vzr.) 11 maart 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:2498.

¹⁶ *Kamerstukken II* 2014/15, 33 542, nr. 16, bijlage 415033.

noodzakelijke. Het streven is om dit wetsvoorstel in het najaar van 2015 bij de Tweede Kamer in te dienen.

15. Voorzie bij een inbreuk op het telecommunicatiegeheim in alle gevallen in voorafgaande rechterlijke toetsing.

Tot het op grondwettelijk niveau verplicht stellen van een voorafgaande rechterlijke toets bij alle inbreuken op het brief- en telecommunicatiegeheim in het belang van de nationale veiligheid ziet het kabinet geen noodzaak. Die vloeit overigens ook niet voort uit de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). De formulering van het tweede lid van het voorgestelde nieuwe artikel 13 Grondwet¹⁷ laat de mogelijkheid open dat in bijzondere gevallen voor beperkingen in het belang van de nationale veiligheid op grond van de wet rechterlijke toestemming nodig is. Een rechterlijke last is thans in de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002 (Wiv 2002) voorzien voor het openen van brieven en andere geadresseerde zendingen. Op dit moment is voorts een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer aanhangig, waarbij voor de uitoefening van bijzondere bevoegdheden jegens journalisten welke gericht is op het achterhalen van hun bronnen eveneens een voorafgaande rechterlijke toestemming wordt vereist.¹⁸

In de evaluatie van de Wiv 2002 wordt door de Commissie-Dessens ingegaan op de (effectiviteit van de) verschillende modellen van preventief toezicht op de uitoefening van de bevoegdheden door inlichtingen- en veiligheidsdiensten, waarbij de commissie kritische kanttekeningen plaatst.¹⁹ Volgens één van de modellen geeft de verantwoordelijke politieke ambtsdrager toestemming, of een ambtenaar namens hem. Deze variant is te vinden in Nederland en in het Verenigd Koninkrijk. De gedachte hierachter is dat de minister voor de uitoefening van de inbreukmakende bevoegdheid daadwerkelijk de volle verantwoordelijkheid kan dragen. Het kabinet heeft in reactie op het advies van de Commissie-Dessens aangegeven geen aanleiding te zien om in het bestaande stelsel wijziging aan te brengen. Het toezicht dient volgens het EHRM in ieder geval effectief en onafhankelijk te zijn, conform de artikelen 8 en 13 EVRM. Daarbij beoordeelt het EHRM het systeem van waarborgen en bevoegdheden in zijn geheel – het neemt de gehele procedure inclusief de afwikkeling na de inzet van de bevoegdheid in beschouwing. Dat effectieve toezicht dient op enig moment in het proces te worden uitgeoefend door een onafhankelijke instantie. Dit toezicht hoeft niet preventief te worden geborgd, maar kan ook achteraf plaatsvinden. Naar het oordeel van de regering voldoet het stelsel daarmee aan de eisen die uit artikel 8 en 13 EVRM voortvloeien.²⁰

Ten aanzien van de gegevens die in het kader van dataretentie verplicht moeten worden bewaard door de aanbieders van telecommunicatiediensten wordt in het conceptwetsvoorstel aanpassing bewaarplicht telecommunicatiegegevens een aanvullende eis gesteld. De toegang tot de bewaarde telecommunicatie gegevens wordt afhankelijk gemaakt van een voorafgaande machtiging door de rechter-commissaris. Dit betekent dat de gegevens alleen kunnen worden bevraagd als daar vooraf door de rechter-commissaris een machtiging voor is afgegeven.

---

¹⁷ *Kamerstukken II 2013/14, 33 989, nrs. 1-3.*

¹⁸ *Kamerstukken II 2014/15, 34 027, nrs. 1-5.*

¹⁹ Evaluatie Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002 (rapport Commissie-Dessens, hierna: Evaluatie Wiv 2002), *Kamerstukken II 2013/14, 33 820, nr. 2, p. 95 e.v.*

²⁰ Zie: Kabinetsreactie over het advies van commissie evaluatie Wiv 2002 (Commissie-Dessens) inzake bijzondere bevoegdheden in de digitale wereld, *Kamerstukken II 2014/15, 33 820, nr. 4.*

16. Versterk het onafhankelijk toezicht op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten door bij grootschalige dataonderschepping te voorzien in voorafgaande of versnelde – en bindende – rechtmatigheidscontrole door de Commissie van Toezicht betreffende de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD). Beperk het bindend karakter van de CTIVD-toetsing niet tot de oordelen in klachtprocedures.

In reactie op het rapport van de Commissie-Dessens, die de Wiv 2002 heeft geëvalueerd, heeft het kabinet aangegeven de aanbeveling van de Commissie-Dessens om te komen tot een onmiddellijke toets en bindend rechtmatigheidsoordeel door de CTIVD met betrekking tot een aantal bijzondere bevoegdheden niet te volgen. De ministers dienen – evenals thans het geval is en zoals hierboven bij de reactie op aanbeveling 15 reeds onderstreept is – volledig verantwoordelijk te blijven voor de operationele activiteiten van de diensten en daarvoor ook ten volle verantwoording af te leggen aan het parlement. Wel wordt in het nieuwe wettelijke kader²¹ voorzien in een zogeheten heroverwegingsplicht. Deze houdt in dat indien de CTIVD in het kader van haar rechtmatigheidstoezicht concludeert dat een door de minister verleende toestemming voor de uitoefening van een bijzondere bevoegdheid onrechtmatig is, de minister verplicht wordt deze te heroverwegen. Indien de minister van oordeel blijft dat de toestemming wel rechtmatig is verleend en dus handhaaft, dient deze zowel de CTIVD als het parlement daarvan onverwijld op de hoogte te stellen. Het parlement kan de minister desgewenst ter verantwoording roepen. Daarnaast wordt in het nieuwe stelsel de CTIVD gepositioneerd als een zelfstandige, onafhankelijke klachtinstantie die jegens de minister bindende oordelen kan uitspreken. Naar het oordeel van het kabinet worden met de introductie van genoemde maatregelen eventuele twijfels – zoals de Commissie-Dessens dat verwoordde – over het EVRM-proof zijn van de wet op dit punt weggenomen.

17. Neem in de Wiv 2002 als voorwaarde voor samenwerking met een buitenlandse veiligheidsdienst op dat bij die dienst is voorzien in adequaat rechtmatigheidstoezicht en leg in die wet expliciet vast wie bepaalt wanneer voldaan is aan de wettelijke afwegingscriteria voor samenwerking met andere landen.

In de hierbovengenoemde nieuwe wet zal worden voorzien in een verplichte weging aan de hand van onder meer criteria als democratische inbedding van een buitenlandse dienst en de eerbiediging van mensenrechten in het desbetreffende land. Deze weging dient plaats te vinden voordat een samenwerkingsrelatie wordt aangegaan en afhankelijk daarvan zal worden besloten of er met de dienst kan worden samengewerkt en, zo ja, wat de aard en intensiteit van de samenwerking zal kunnen zijn. De beslissing daartoe ligt in de handen van de voor de desbetreffende dienst verantwoordelijke minister.

18. Verlaag de drempel om hulp te zoeken, onder meer door voorlichting, voor vrouwen met een afhankelijke verblijfsstatus die slachtoffer zijn van geweld en bied passende hulpverlening.

Met de IND is afgesproken dat bij vrouwen met een afhankelijke verblijfsvergunning asiel die slachtoffer zijn van geweld altijd gelijk gezien wordt of tot intrekking van de verleende verblijfsvergunning moet worden overgegaan. Indien er daadwerkelijk sprake is van huiselijk danwel eengerelateerd geweld behoudt men de verblijfsvergunning asiel. Indien er besloten wordt tot intrekking van de verleende verblijfsvergunning asiel, zal worden getoetst of iemand terug kan naar land van herkomst.

---

²¹ Zie: <https://www.internetconsultatie.nl/wiv>.

19. Verlicht de bewijslast voor slachtoffers die moeten aantonen dat onttrekken aan huiselijk of eengerelateerd geweld niet mogelijk is. Zorg dat alle meisjes en vrouwen die slachtoffer zijn van geweld, ook meisjes en vrouwen zonder verblijfsvergunning, veilig aangifte kunnen doen en toegang hebben tot passende opvang en hulpverlening.

Om binnen vijf jaar na toelating bij de (huwelijks)partner in aanmerking te kunnen komen voor een zelfstandige verblijfsvergunning in verband met het verbreken van de relatie waarvoor de verblijfsvergunning was afgegeven, moet worden aangetoond dat de reden van het verbreken van de relatie te maken heeft met geweld binnen de relatie. In het geval van huiselijk geweld volstaat een melding (geen aangifte) bij de politie en een verklaring vanuit de hulpverlening. De vrouwenopvang in Nederland beschikt over informatiemateriaal over het verblijfsrecht voor slachtoffers.

In het geval van eengerelateerd geweld zal de IND, indien nodig, een deskundig advies vragen aan het Landelijk expertisecentrum eengerelateerd geweld van de politie. De politie zal een inschatting maken van de vraag of sprake is van een reële en langdurige dreiging van eengerelateerd geweld in Nederland, waarbij tevens betrokken wordt de mogelijkheid om de dreiging af te wenden. In de praktijk komt de politie zelden tot het oordeel dat dit mogelijk is.

Ook voor vrouwen en meisjes die illegaal in Nederland verblijven geldt dat zij een verblijfsvergunning kunnen krijgen indien er sprake is van huiselijk of eengerelateerd geweld. Dit beleid bestond reeds voor de totstandkoming van het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (Verdrag van Istanboel) en heeft mede als voorbeeld voor de invulling van het verdrag gediend. Enkel voor hen geldt de extra voorwaarde of zij zich in het land van herkomst kunnen onttrekken aan het eengerelateerde of huiselijke geweld. Bij eengerelateerd geweld zal – bij aanwezigheid van familieleden in het land van herkomst – hier niet snel sprake van zijn.

Illegale vreemdelingen durven niet altijd aangifte te doen als ze slachtoffer (of getuige) zijn van een misdrijf uit angst voor de politie of vreemdelingrechtelijke sancties. In het kader van bestrijding van criminaliteit is de overheid erbij gebaat kennis te dragen van gepleegde misdrijven. Om slachtoffers zonder verblijfsstatus in staat te stellen veilig aangifte te doen en daarmee de aangiftebereidheid van illegale vreemdelingen te verhogen, is afgesproken dat de politie in 2015 de regeling 'veilige aangifte ongedocumenteerde vreemdelingen' in alle eenheden in Nederland invoert. Kort samengevat komt deze regeling op het volgende neer: (i) een illegaal verblijvende vreemdeling, die slachtoffer dan wel getuige is van enig misdrijf, kan daarvan aangifte doen zonder dat op dat moment vreemdelingrechtelijke maatregelen worden genomen; (ii) aan het doen van aangifte ontleent de vreemdeling geen beschermde status of enig ander recht op een voorziening; (iii) gegevens van de aangever of getuige worden niet gebruikt ten behoeve van het vreemdelingtoezicht. Voor wat betreft de mogelijkheid voor alle meisjes en vrouwen om veilig aangifte te doen, is het mogelijk om aangifte onder nummer te doen, indien noodzakelijk, in plaats van onder de eigen naam. Aangiften kunnen in sommige gevallen ook elders dan op het bureau plaatsvinden, zeker als dat voor het slachtoffer belangrijk is in verband met veiligheid of andere fysieke of psychische redenen.

20. Geef hoge prioriteit aan maatregelen om geweld tegen vrouwen en meisjes in Caribisch Nederland te bestrijden. Stel een concreet plan en tijdspad op voor spoedige toepassing van het Verdrag van Istanboel in Caribisch Nederland.

Het is uitermate belangrijk dat geweld tegen vrouwen en meisjes in Caribisch Nederland aangepakt wordt. Niet alleen vanwege het Verdrag van Istanboel, maar ook omdat het onacceptabel is dat de slachtoffers van geweld in Caribisch Nederland niet de hulp ontvangen die zij nodig hebben. Om na te gaan welke maatregelen op Caribisch Nederland getroffen moeten worden om te voldoen aan het Verdrag van Istanboel heeft de regering een onderzoek laten uitvoeren door Regioplan. Uit dit

onderzoek, dat vorig jaar is opgeleverd, blijkt dat Caribisch Nederland nog niet kan voldoen aan de uit het verdrag voortvloeiende verplichtingen. Het onderzoek van Regioplan maakt verder duidelijk dat de aanpak van geweld tegen vrouwen en meisjes niet los kan worden gezien van de brede aanpak van sociale problematiek op de eilanden. Pas wanneer ook op deze terreinen vooruitgang kan worden geboekt, zal een investering in de aanpak van geweld tegen vrouwen en meisjes daadwerkelijk tot een structurele verbetering van de situatie in Caribisch Nederland kunnen leiden. Goede afspraken over een integrale benadering zijn dus nodig om, samen met de bestuurscolleges van Caribisch Nederland, de aanpak van geweld tegen vrouwen en meisjes vorm te kunnen geven. Inmiddels zijn er door de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) een viertal projecten op het terrein van armoedebestrijding (jobprogramma's, integrale wijkaanpak, projecten op het terrein van kinderopvang en opvang van ouderen) aangekondigd. Deze projecten zijn gericht op een integrale aanpak van de sociaaleconomische problematiek op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Daarnaast nemen alle drie de eilanden deel aan de WE CAN YOUNG campagne die zich richt op het vergroten van de relationele en seksuele weerbaarheid van jongeren. Tevens wordt er ingezet op het tot stand brengen van een basisaanpak huiselijk geweld op Caribisch Nederland. In Caribisch Nederland is het borgen van de kinderrechten, waaronder de aanpak van huiselijk geweld, daarom door de Openbare Lichamen en de Rijksoverheid benoemd als één van de prioritaire thema's in het Meerjarenprogramma Caribisch Nederland.

In juni 2014 is er tijdens de Caribisch Nederland week met de openbare lichamen gesproken over de uitkomsten van het onderzoek van Regioplan en is besloten tot het instellen van een Taskforce Kinderrechten en huiselijk geweld Caribisch Nederland die zorg draagt voor het opstellen van een plan van aanpak huiselijk geweld per eiland. Tijdens de afgelopen Caribisch Nederland week (juni 2015) zijn deze plannen van aanpak besproken. De komende maanden zal met de eilanden gesproken worden over de uitvoering van deze plannen en over welke vorm van ondersteuning gewenst is vanuit Caribisch Nederland. Op basis van het voorgaande zal in 2016 worden gezien welke uitvoeringswetgeving nodig is, welke aanvullende (beleids)maatregelen nodig zijn, of de basisaanpak wijzigingen behoeft en op welke termijn de aanvaarding van het onderhavige verdrag voor Caribisch Nederland zal kunnen plaatsvinden.

21. Handhaaf de huidige wettelijke grens van verwaarloosbare risico's en minimale bezwaren voor niet-therapeutisch medisch-wetenschappelijk onderzoek met kinderen onder de twaalf jaar en meerderjarige wilsonbekwamen.

Voordat het wetsvoorstel tot verruiming van de mogelijkheden van wetenschappelijk onderzoek met minderjarige en wilsonbekwame meerderjarige proefpersonen tot stand is gekomen, is hierover advies ingewonnen bij een daartoe ingestelde commissie van deskundigen onder leiding van professor Doek, oud voorzitter van het VN-comité voor de rechten van het kind. In haar adviesrapport omtrent de norm voor niet-therapeutisch onderzoek met deze proefpersonen heeft de commissie uitgebreid aandacht besteed aan de verhouding tot rechten van kinderen zoals vastgelegd in verschillende verdragen. In het rapport is aangegeven hoe aanpassing van de norm past in die verdragsrechtelijke context. Opgemerkt moet worden dat nog voordat de bovengrens van verwaarloosbare risico's en minimale bezwaren voor de genoemde groepen in de Wet medisch-wetenschappelijk onderzoek met mensen in 1999 is vastgelegd, internationaal al een ruimere norm werd voorgesteld en gehanteerd. In de jaren die volgden is internationaal discussie geweest over de juiste grens voor dergelijk onderzoek, waarbij steeds van een ruimere norm is uitgegaan. De onlangs aangenomen Europese verordening voor klinisch geneesmiddelenonderzoek, waar het wetsvoorstel tot wijziging van de Nederlandse wet bij aanhaakt, laat de gewijzigde opvattingen zien. Het vasthouden aan een norm die onnodig beperkend is voor de ontwikkeling van nieuwe inzichten en behandelmethoden voor minderjarigen en wilsonbekwame meerderjarigen zou geen recht doen aan de belangen van deze groepen.

22. Bevorder de bewustwording van (aankomend) docenten en schoolleiders van de problemen waar LHBTI-jongeren mee te maken hebben en stel hen in staat de acceptatie van LHBTI-jongeren te bevorderen. Zorg ervoor dat zij dat doen vanuit het perspectief van de mensenrechten.

Sinds december 2012 zijn scholen in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs verplicht om aandacht te besteden aan het kerndoelonderdeel rond het thema 'seksualiteit en seksuele diversiteit'. De gedachte achter de aanpassing is dat aandacht in het onderwijs voor seksualiteit en seksuele diversiteit van groot belang is voor seksuele weerbaarheid, een veilig schoolklimaat, tolerantie en respect voor homoseksualiteit. Deze gedachte past ook in het licht van het karakteristiek behorende bij het leergebied 'mens en maatschappij', waartoe het aangepaste kerndoelonderdeel behoort.

In dit leergebied staat de persoonlijke betrokkenheid van leerlingen centraal: bij zichzelf en bij ontwikkelingen in de wereld, in het verleden en in de maatschappij om hem heen. Leerlingen moeten immers in de toekomst standpunten bepalen en beslissingen nemen over zaken van persoonlijk en van algemeen belang. De leerlingen bekijken dit vanuit het gezichtspunt van de burger als producent en consument, en als deelnemer aan de 'civil society'. Ze leren om binnen democratische kaders de overeenkomsten en verschillen tussen mensen te waarderen en te respecteren, en dat te uiten in betrokkenheid op zichzelf, elkaar en de omgeving.

Om zittende en aankomende docenten in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs hiervoor onder andere bewuster en handelingsbekwaam te maken heeft het ministerie van OCW op 16 april jl. een onderwijsconferentie sociale veiligheid georganiseerd. Het doel van de conferentie was leraren te ondersteunen in hun pedagogische, didactische en signalerende rol. Daarnaast is met elkaar verkend wat er nodig is voor een veilig schoolklimaat en hoe respectvolle omgang bevorderd kan worden. In verschillende workshops hebben docenten in het basis- en voortgezet onderwijs, schoolleiders en lerarenopleidingen onder andere gewerkt aan omgaan met heftige emoties en agressie in de klas, veiligheid en seksualiteit, seksuele weerbaarheid, seksuele vorming in een multiculturele klas, de WE CAN Young campagne, en het omgaan met incidenten en respectvol gedrag. Op de conferentie is ook het leerplanvoorstel van Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) 'seksualiteit en seksuele diversiteit' gepresenteerd dat docenten, scholen en uitgevers een handreiking biedt bij het geven van invulling aan seksualiteit en seksuele diversiteit in de lessen en in het schoolbeleid.

In de lerarenopleidingen moet er ook aandacht zijn voor sociale veiligheid en het leren omgaan met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. Met steun van het ministerie van OCW zijn de opleidingen samen met Stichting School en Veiligheid een verbetertraject begonnen. Dit levert op: (1) een richtlijn voor de operationalisering van het thema sociale veiligheid en (2) een digitale kennisbank waarin inzicht wordt gegeven in methodes, goede voorbeelden en wetenschappelijke inzichten. Deze kunnen de opleidingen gebruiken in het aanpassen van hun curriculum.

23. Onderzoek de specifieke problemen van kinderen met een intersekse-conditie in het licht van hun mensenrechten.

Het kinderrechtenrapport over kinderrechten van lesbische, homoseksuele, biseksuele, transgender kinderen en kinderen met een intersekse conditie heeft de staatssecretaris van VWS op 18 februari jl. in ontvangst genomen. Het kabinet vindt het positief dat het COC (de Nederlandse vereniging tot integratie van homoseksualiteit) aandacht vraagt voor deze specifieke groep kinderen die het vaak lastig heeft. In vervolg op de aanbevelingen uit dit rapport, heeft het ministerie van VWS het Nederland Jeugdinstituut en Movisie de opdracht gegeven voor het onderzoek 'Jong en Anders, Onderzoek naar aandacht voor lesbische, homo- en bi-jongeren, transgenderjongeren en jongeren met een intersekse conditie (LHBTi) in jeugdwelzijn, jeugdzorg en jeugd (L)VB'. Uit dit onderzoek blijkt dat de ondervraagde professionals weinig bekend zijn met interseksecondities.

Het rapport is gedeeld met alle betrokkenen die vanuit de Commissie-Rouvoet zijn betrokken bij het tegengaan van seksueel geweld in jeugdhulpinstellingen. Jeugdzorg Nederland heeft, in reactie op het rapport Jong en Anders, laten weten dat zij LHBTi-praktijkvoorbeelden gaan uitwisselen en gaan kijken of het thema LHBTi onderdeel kan worden van de basismethodiek waarmee in jeugdzorgorganisaties wordt gewerkt om seksuele ontwikkeling bespreekbaar te maken.

MOVISIE maakt momenteel samen met het NNID (stichting Nederlands Netwerk Intersekse/DSD) een handreiking voor beleidsmakers en professionals in de zorg- en welzijnssector die met kinderen en ouders en het thema intersekse te maken krijgen. De handreiking bevat praktische aanbevelingen en wordt geïllustreerd.

24. Garandeer dat elke vervoersmaatschappij altijd mensen met een beperking kan meenemen, zodat deze zelfstandig met de bus kunnen reizen. Doe periodiek onderzoek naar de toegankelijkheid van bussen. Informeer gemeenten over de problemen die mensen ervaren bij flexibele bushaltes en dring erop aan die problemen te verhelpen en te voorkomen.

In het openbaar vervoer zijn de laatste jaren veel verbeteringen voor mensen met een beperking doorgevoerd. Dit geldt in het bijzonder voor het vervoer per bus. Inmiddels zijn door alle Nederlandse concessieverleners (provincies en stadsregio's) zogenaamde lagevloerbussen verplicht gesteld. Veelal hebben deze bussen de mogelijkheid om te "knielen", of ze zijn uitgerust met een uitschuifbare of uitklapbare plank om de kloof met de bushalte te overbruggen. De technische controle van deze bussen vindt bij de jaarlijkse APK-keuring plaats.

Flexibele of dynamische busstations zijn bij ongeveer 13 gemeenten in gebruik, soms al meer dan 10 jaar. Mensen moeten kunnen lezen en zich kunnen oriënteren om wegwijs te worden op deze busstations. Daarbij kan een korte uitleg door de vervoerders ter plaatse behulpzaam zijn. Het informeren van de gemeenten waar deze busstations liggen acht het kabinet geen effectieve manier om mensen die daarmee problemen ervaren verder te helpen. Ik ben van mening dat individuen of groepen die problemen ervaren met dit type busstations, daar bij de betrokken vervoerders aandacht voor kunnen vragen.

25. Zorg dat gemeenten noodzakelijk leerlingenvervoer van kinderen met een beperking garanderen en dat zij kinderen en ouders betrekken bij de inrichting en toepassing van het vervoer in regels en beleid.

Het door de gemeenten te verzorgen leerlingenvervoer van kinderen met een beperking naar een school die voor hen passend is, is gegarandeerd. In de onderwijswetgeving is ondubbelzinnig vastgelegd dat de gemeente een vervoersvoorziening moet treffen voor leerlingen die vanwege hun handicap niet zelfstandig met openbaar vervoer kunnen reizen. Het is het kabinet niet bekend dat er leerlingen met een beperking problemen ondervinden als zij zich tot de gemeente wenden voor passend vervoer naar de voor hen passende school. Dit laat onverlet dat bij 80.000 gebruikers er incidenteel verschil van mening kan zijn tussen ouders en gemeente over de invulling van het passend vervoer. In dat geval kunnen de ouders tegen het besluit van de gemeente in beroep gaan.

26. Pas het Bouwbesluit dusdanig aan dat het 100 procent toegankelijkheid van openbare gebouwen garandeert en zorg voor voldoende toezicht op naleving van het Bouwbesluit.

De aanbeveling wordt niet overgenomen. Het Bouwbesluit 2012 bevat minimumvoorschriften en de toegankelijkheid kan naar wens altijd op een hoger niveau worden ingevuld. Deze

minimumvoorschriften zijn met ingang van 1 juli 2015 aangescherpt.²² Het soort gebouw is bepalend voor de grootte van de toegankelijkheidssector. In deze toegankelijkheidssector zelf, die in veel gevallen 80% van het gebouw bestrijkt, is de rolstoeltoegankelijkheid 100%. Voor de zogenoemde onderwijsfunctie geldt sedert vele jaren een toegankelijkheidssector van 100%. Dat wil zeggen dat alle scholen 100% toegankelijk zijn.

Niet alle bouwwerken kunnen overigens 100% toegankelijk zijn. In een bioscoop met een toegankelijkheidssector zijn bij een zogenoemde bioscoopopstelling bijvoorbeeld niet alle stoelen even toegankelijk voor rolstoelen. Met de aangescherpte voorschriften in het Bouwbesluit 2012 is er zeker sprake is van passende maatregelen om de toegang tot gebouwen voor mensen met een beperking te garanderen. Dit neemt niet weg dat er altijd situaties kunnen zijn waarin het beter kan, maar daarbij geldt ook dat een bouwer er vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid in een dergelijk geval voor kan kiezen om een grotere toegankelijkheidssector te realiseren dan op grond van het Bouwbesluit 2012 is voorgeschreven.

De zorg voor het toezicht op de naleving van de voorschriften is inderdaad van groot belang. De verantwoordelijkheid voor dit toezicht ligt bij de gemeente en het zogenoemde tweedelijns toezicht daarop bij de provincie.

27. Voorzie in een voorafgaande rechterlijke toets bij het opleggen van maatregelen die een grote inbreuk maken op vrijheidsrechten, zoals het intrekken van het Nederlanderschap en het intrekken van reisdocumenten. Zorg ervoor dat de wet de gronden voor het treffen van deze maatregelen duidelijk definieert.

Het intrekken van het Nederlanderschap en het weigeren of vervallen verklaren van reisdocumenten zijn beide bevoegdheden die in de formele wet (de Rijkswet op het Nederlanderschap respectievelijk de Paspoortwet) bij het bestuur zijn belegd. Tegen deze besluiten staat net als bij andere overheidsbesluiten, bestuursrechtelijke rechtsbescherming open (bezwaar en beroep). Indien – gelet op de betrokken belangen – onverwijlde spoed dat vereist, kan betrokkene daarbij bovendien de voorzieningenrechter verzoeken om een voorlopige voorziening te treffen. Daarbij kan zo nodig de betwiste maatregel kan worden opgeschort om op die manier onomkeerbare schade te voorkomen.

Het kabinet ziet geen reden om specifiek voor de door het College voor de Rechten van de Mens genoemde besluiten te voorzien in een van dit stelsel afwijkende vorm van rechtsbescherming in de vorm van een voorafgaande rechterlijke toets. Dit zou een te grote breuk betekenen met het algemene stelsel van rechtsbescherming in het bestuursrecht, zoals dat ook geldt bij andere ingrijpende overheidsbesluiten.

Voor wat betreft de gronden die kunnen leiden tot het intrekken van het Nederlanderschap en het intrekken van een reisdocument geldt dat deze naar het oordeel van het kabinet voldoende duidelijk zijn gespecificeerd in de Rijkswet op het Nederlanderschap, respectievelijk de Paspoortwet.

28. Neem in het plan ter implementatie van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, autonomie van mensen met een beperking als een van de uitgangspunten voor te nemen maatregelen.

Persoonlijke autonomie is een van de beginselen van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. In het plan van aanpak voor de implementatie, dat 12 juni jl. naar de

---

²² Stb. 2015, 249.

Tweede Kamer is verstuurd,²³ wordt als ambitie geformuleerd dat de zaken zo worden geregeld, dat mensen hun leven kunnen inrichten zoals zij dat zelf willen.

29. Tref voortvarend maatregelen om te verzekeren dat mensen met een beperking zelfstandig kunnen wonen, reizen en openbare gebouwen kunnen betreden. Betrek hierbij mensen met een beperking en organisaties die hun belangen behartigen.

In het hierboven genoemde plan van aanpak implementatie VN-verdrag wordt de visie op de implementatie van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap beschreven met een procesaanpak om te komen tot afspraken in de samenleving. Het plan van aanpak maakt duidelijk dat de implementatie naar de mening van de belangrijkste betrokkenen vooral een proces van cultuurverandering en vernieuwing is dat zijn beslag moet krijgen in de samenleving, met name op lokaal niveau en met inachtneming van ieders verantwoordelijkheid. Het vergt de inzet van veel verschillende maatschappelijke partijen, binnen de vele verschillende beleidsdomeinen die het Verdrag bestrijkt, zoals zelfstandig kunnen wonen en toegankelijkheid van bijvoorbeeld het openbaar vervoer en openbare gebouwen.

Mensen met een beperking en hun vertegenwoordigende organisaties moeten zo veel mogelijk in staat worden gesteld om vanuit hun eigen rol een bijdrage te leveren op alle lagen en op alle onderwerpen.

Er zullen afspraken worden gemaakt door allerlei organisaties en combinaties van organisaties, die bestaande of nieuwe activiteiten gaan uitvoeren. Onder andere zijn dat mensen met een beperking en hun representatieve organisaties, werkgevers, bedrijfsleven, gemeenten, rijksoverheid en een groot aantal andere maatschappelijke organisaties. Die afspraken kunnen onder andere betrekking hebben op zelfstandig wonen, reizen en toegankelijkheid van openbare gebouwen. Op basis van deze afspraken zullen vervolgens concrete activiteiten met tijdspaden en meetbare doelen worden uitgezet.

In het openbaar vervoer wordt overigens reeds structureel gewerkt aan de toegankelijkheid. Zowel bij bus, tram, metro als trein vindt continu verbetering van de toegankelijkheid plaats. Een beschrijving van de maatregelen die genomen worden, en de termijn waarop deze voltooid moeten zijn is opgenomen in het Besluit en de regeling Toegankelijk openbaar vervoer.²⁴ Een beschrijving van maatregelen in het vervoer (waaronder luchtvaart en scheepvaart) is gegeven in de memorie van toelichting bij de Rijkswet houdende goedkeuring van het op 13 december 2006 te New York tot stand gekomen Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.²⁵ Bij de vormgeving van deze maatregelen vindt regelmatige consultatie van mensen met een beperking en hun belangenorganisaties plaats.

Voor de betreding van openbare gebouwen, zie tevens de reactie op aanbeveling nr. 26.

30. Regel in de kieswet expliciet de voorzieningen die nodig zijn om mensen met een beperking in staat te stellen zelfstandig of waar nodig met hulp van anderen hun stem uit te brengen.

De norm in het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap waarborgt dat kiezers met een handicap de gelegenheid hebben hun stem uit te brengen. In Nederland is hier uitvoering aan gegeven doordat het mogelijk is te stemmen in een *willekeurig* stemlokaal, waardoor kiezers met een handicap zonder verdere plichtplegingen in een geschikt lokaal kunnen stemmen. Kiezers

²³ Kamerstukken II 2014/15, 33 990, nr. 9 en bijlage.

²⁴ Staatsblad 2011, nr. 225 en Staatscourant 2012, 7099.

²⁵ Kamerstukken II 2013/14, 33 992 (R2034), nr. 3.

kunnen thuis nagaan welke stemlokalen in hun buurt zijn aangewezen als toegankelijk voor mindervaliden.

Als de huidige norm waarbij ten minste 25% van de stemlokalen toegankelijk moet zijn voor mindervaliden wordt verhoogd, zal het totaal aantal stemlokalen afnemen. Het aantal geschikte locaties is in bijvoorbeeld oude binnensteden namelijk vaak beperkt. Indien 100% van de stemlokalen volledig toegankelijk zou moeten zijn, zou dat een niet proportionele beperking van het totaal aantal stemlokalen betekenen, welke leidt tot onevenredig grote drukte per stemlokaal en grotere afstanden die personen moeten afleggen om hun stem uit te kunnen brengen.

Het kabinet onderzoekt de mogelijkheden om een nieuw model van een stembiljet in te voeren. Om hiermee te kunnen experimenteren bij verkiezingen wordt de Tijdelijke Experimentenwet nieuwe stembiljetten en centrale stemopneming aangepast. De bedoeling is dat voor het nieuwe stembiljet waarmee geëxperimenteerd gaat worden hulpmiddelen kunnen worden ontwikkeld waarmee kiezers met een visuele beperking met het stembiljet kunnen stemmen. Gedacht moet worden aan een zogenaamde mal die ook in andere landen zoals bijvoorbeeld Duitsland wordt gebruikt. Tevens onderzoekt het kabinet de haalbaarheid van de voorstellen die de commissie Elektronisch stemmen en tellen in het stemlokaal heeft gedaan en die ondermeer inhouden de mogelijke invoering van een stemprinter. De stemprinter kan de kiezer audio-ondersteuning geven bij het uitbrengen van de stem. Dat zou een hulpmiddel zijn voor kiezers met een visuele beperking.

Voor mensen met een verstandelijke beperking geldt dat zij kunnen worden ondersteund *buiten* het stemhokje. Alleen wanneer het *fysiek noodzakelijke* ondersteuning betreft is ondersteuning *in* het stemhokje toegestaan. Ondersteuning van kiezers met een verstandelijke beperking *in* het stemhokje brengt een risico op ongewenste beïnvloeding mee, waardoor de stemvrijheid en het stemgeheim van de betreffende kiezer niet voldoende zijn gewaarborgd. Daarnaast kunnen personen met een verstandelijke beperking iemand anders machtigen om bij volmacht de stem te laten uitbrengen.

31. Zorg ervoor dat instanties die een plicht hebben slachtoffers van uitbuiting te melden deze consequent naleven. Bevorder dat ook instanties die een dergelijke meldplicht niet hebben desondanks alle bij hen bekende mogelijke slachtoffers melden.

Binnen het interdepartementale project Nationaal Verwijsmechanisme Slachtoffers Mensenhandel van de ministeries van Veiligheid en Justitie, Volksgezondheid, Welzijn en Sport en Sociale Zaken en Werkgelegenheid is specifieke aandacht voor het belang van melden en registreren van signalen van uitbuiting. Op de website 'Wegwijzer Mensenhandel', die op 18 juni 2015 is gelanceerd, is daarom duidelijk opgenomen dat betrokken instanties en professionals alle mogelijke slachtoffers van uitbuiting kunnen melden aan Comensha. Op deze manier worden zij bewust gemaakt van de meerwaarde van melden en registreren en de rol die Comensha hier in speelt. Naar aanleiding van de aanbevelingen van de Commissie Azough worden momenteel vanuit Jeugdzorg Nederland afspraken gemaakt met jeugdzorginstellingen om slachtoffers van uitbuiting ook aan Comensha te melden. De politie heeft op grond van de Vreemdelingencirculaire B8/3.4 een meldplicht richting Comensha. In de Aanwijzing mensenhandel is daarnaast opgenomen dat de Kmar, de Inspectie SZW en de politie hebben afgesproken signalen van mensenhandel aan het Expertisecentrum Mensenhandel en Mensensmokkel (EMM) te melden. Omdat door deze partijen mogelijk verschillende indicatoren voor uitbuiting worden gehanteerd, bestaat de kans dat niet alle (mogelijke) slachtoffers worden gemeld. Vanuit het project Nationaal Verwijsmechanisme is daarom een uniforme indicatorenlijst opgesteld die ook op de website van de wegwijzer mensenhandel is opgenomen.

32. Intensiveer de handhaving van het wettelijk verbod op discriminatie van vrouwen wegens zwangerschap.

Bij brief van 22 maart 2012²⁶ heeft de toenmalige Staatssecretaris van SZW, mede namens de toenmalige minister van OCW, gereageerd op het onderzoek 'Hoe is het bevallen? (2012) van de Commissie Gelijke behandeling (thans opgegaan in het College voor de Rechten van de Mens). In dit onderzoek werd gesteld dat het probleem niet is dat er onvoldoende regelgeving is die discriminatie vanwege zwangerschap en moederschap verbiedt, maar dat werkgevers en werknemers onvoldoende op de hoogte zijn van hun rechten en plichten die uit de regelgeving voortvloeien. Naar aanleiding van deze aanbevelingen heeft de overheid de voorlichting t.a.v. dit onderwerp verbeterd. Zo is de informatie over zwangerschap/ouderschap en werk op de website www.rijksoverheid.nl gebundeld en derhalve beter vindbaar.²⁷ Ook is een verwijzing toegevoegd naar de webpagina www.zwangerenwerk.nl van het College voor de Rechten van de Mens.

Daarbij dient erop te worden gewezen dat het voorkomen en bestrijden van arbeidsmarktdiscriminatie primair een verantwoordelijkheid is van werkgevers en werknemers. Het is de taak van de overheid om voorwaarden te scheppen die noodzakelijk zijn om discriminatie te voorkomen en tegen te gaan. Het kabinet heeft om die reden in mei 2014 het actieplan arbeidsmarktdiscriminatie aan de Tweede Kamer toegezonden.²⁸ Door middel van dit actieplan wordt actief en voortvarend gewerkt aan het bestrijden van discriminatie op de arbeidsmarkt middels 42 actiepunten. Naar aanleiding van het SER-advies 'Discriminatie werkt niet!' is ook actiepunt I opgenomen in dit actieplan. Met deze actie roept het kabinet werknemers en werkgevers op om uitvoering te geven aan de aanbevelingen van het College. De Tweede Kamer wordt geïnformeerd over de voortgang van de actiepunten die zijn opgenomen in het actieplan.

33. Garandeer laagdrempelige klachtenmogelijkheden voor cliënten en hun vertegenwoordigers om kwesties over zorg en bewoning aan te kaarten en op te lossen.

Het wetsvoorstel kwaliteit, klachten en geschillen zorg (Wkkgz), dat momenteel ter behandeling ligt in de Eerste Kamer, zet in op laagdrempelige klachtenbehandeling, zodat cliënten en hun vertegenwoordigers kwesties over onder meer zorg en bewoning kunnen aankaarten en oplossen. De cliënten en hun vertegenwoordigers hebben op grond van de Wkkgz toegang tot een laagdrempelige klachtenfunctionaris, die hen helpt in overleg met de zorgverleners tot een snelle oplossing voor de gerezen klachten te komen. Mocht dat niet lukken, dan kan de cliënt of zijn vertegenwoordiger terecht bij een laagdrempelige geschilleninstantie, waarbij de zorgaanbieders verplicht moeten zijn aangesloten.

34. Verzeker dat gemeenten de rechten van de mens als uitgangspunt en als toetssteen nemen bij beleid en toepassing van de Wmo.

Bij de totstandkoming van de Wmo 2015 heeft de regering zich rekenschap gegeven van de verschillende mensenrechtenverdragen die op dit gebied rechten en verplichtingen voorschrijven, zoals bijvoorbeeld het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. De Wmo 2015 bevat een opdracht aan het college van burgemeesters en wethouders zorg te dragen voor de maatschappelijke ondersteuning en in dat verband een goede toegankelijkheid te bevorderen van voorzieningen, diensten en ruimten voor mensen met een beperking. Hiermee wordt aangesloten bij de uitgangspunten van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.

²⁶ Kamerstukken II, 2011/2012, 30 420, nr. 162.

²⁷ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/zwangerschapsverlof-en-bevallingsverlof>.

²⁸ Kamerstukken II 2013/14, 29 544, nr. 523 en de bijbehorende bijlage.

Wanneer een cliënt zich meldt bij de gemeente met een ondersteuningsbehoefte, zal de gemeente een zorgvuldig onderzoek moeten uitvoeren naar onder andere de behoeften en persoonskenmerken van de betreffende cliënt. Daarna moet achtereenvolgens worden onderzocht wat de mogelijkheden zijn om de zelfredzaamheid te verbeteren, maatschappelijk te participeren of te voorzien in een adequate vorm van wonen of opvang door inzet van eigen kracht, inzet van gebruikelijke hulp door het sociale netwerk van de betrokkene, inzet van mantelzorg, inzet van algemene voorzieningen of maatschappelijk nuttige activiteiten. Wanneer een cliënt het vervolgens niet eens is met de beslissing van een gemeente kan hij daartegen in bezwaar en beroep gaan.

Door in de Wmo 2015 al deze uitdrukkelijke eisen op te nemen ten behoeve van het bieden van voorzieningen, de eerbiediging van iemands persoonlijke kenmerken en behoeften en de rechtsbescherming van de betreffende persoon, wordt tegemoet gekomen aan de eisen die hieromtrent worden gesteld in de diverse mensenrechtenverdragen.

35. Vergroot de bewustwording onder scholen over de verplichtingen in de Wet passend onderwijs en de Wgbh/cz. Breng de oordelen van de Geschillencommissie passend onderwijs en het College onder hun aandacht.

Scholen laten leerlingen met een beperking of een chronische ziekte vaak niet toe op basis van vooroordelen over hun mogelijkheden een opleiding te volgen en hun kansen op de arbeidsmarkt. Dat kan discriminerend zijn. Meer voorlichting over de verplichtingen op grond van de Wgbh/cz is nodig, evenals het trainen van professionals in het omgaan met mensen met een beperking. Recente maatregelen, zoals een langere termijn voor de intake voor mbo-studenten, kunnen helpen, maar die gelden nog niet voor alle mbo-niveaus.

36. Zorg dat de beslissers over toelating van studenten goed op de hoogte zijn van de rechten en plichten uit de Wgbh/cz opdat bestaande stereotyperingen en andere vooroordelen geen kans krijgen op alle mbo-niveaus. Zwangere vrouwen en jonge moeders lopen soms studievertraging op wanneer een opleiding geen uitzonderingen toestaat op een maximale studieduur. Dat is discriminatie op grond van geslacht.

Het kabinet is verheugd met de waardering van het College voor de Rechten van de Mens voor de maatregelen die we nemen voor jongeren in een kwetsbare positie.

Deze maatregelen richten zich inderdaad op de jongeren in de entreeopleiding en niveau 2 van het mbo. Het klopt dat jongeren in niveau 3 en 4 met een beperking zich ook in een kwetsbare positie kunnen bevinden. Deze jongeren mogen niet zomaar worden geweigerd op grond van hun beperking. Mbo-instellingen moeten een passende oplossing bieden voor deze jongeren.

Het kabinet ondersteunt de aanbeveling van het CRM dat betrokkenen kennis moeten hebben van handicaps en chronische ziektes, van de mogelijkheden voor aanpassingen en de rechten en plichten kennen van de Wgbh/cz en de Wet passend onderwijs.

Daarom verleent het kabinet ook de komende jaren subsidie aan de MBO-Raad om de implementatie van passend onderwijs in het mbo verder te faciliteren. De MBO-Raad organiseert in dit kader verschillende kennisdelingsbijeenkomsten, waarbij aandacht is voor de rechten en plichten van jongeren met een ondersteuningsbehoefte. Ook organiseert de MBO-Raad professionaliseringsactiviteiten, die er bijvoorbeeld op gericht zijn om de kennis van docenten en ondersteuners van handicaps en beperkingen te vergroten.

37. Regel dat onderwijsinstellingen en beroepsopleidingen belemmeringen voor studerende zwangere vrouwen en jonge moeders wegnemen.

Een afgeronde opleiding biedt studerende zwangere vrouwen en jonge moeders meer mogelijkheden om voor zichzelf en voor hun kind(eren) te zorgen. Onderwijsinstellingen mogen vrouwen niet discrimineren vanwege hun zwangerschap of moederschap.

In haar antwoordbrief²⁹ aan de Stichting Studerende Moeders gaf de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap al aan dat na navraag bij partijen in het veld bleek dat studerende moeders al op veel manieren worden ondersteund. Zowel mbo- als ho-instellingen geven aan extra faciliteiten te bieden. Deze variëren van een checklist over zaken met betrekking tot de aanstaande bevalling tot alles wat hiervoor geregeld moet worden: de hulp die bij de bevalling nodig is, een aanvullende begeleidingsafpraak in de onderwijsovereenkomst, etcetera.

Er bestaan verschillende regelingen die (alleenstaande) studerende ouders ondersteunen bij het volgen van een studie. Specifiek voor alleenstaande ouders met een kind is bovendien een webtool ontwikkeld waarmee ze in één oogopslag kunnen zien op welken financiële regelingen ze recht hebben en hoe ze die aan kunnen vragen.

Het kabinet is nog steeds van mening dat mbo-instellingen maatwerk kunnen bieden om belemmeringen voor studerende zwangere vrouwen en jonge moeders weg te nemen. Een wettelijke verplichting daartoe past ook niet in het stelsel waarin mbo-instellingen zelf bepalen hoe ze invulling geven aan de ondersteuning die ze bieden.

38. Geef het leren over en het oefenen met mensenrechten een vaste plek in het toekomstgerichte curriculum voor het onderwijs van 4 tot 18 jaar.

&

39. Neem mensenrechteneducatie expliciet op bij de initiatieven ter versterking van burgerschap, in het bijzonder op de website "Burgerschap in de school".

Het onderwijs heeft de belangrijke taak om kennis over te brengen over het functioneren van onze democratische rechtsstaat en over de kernwaarden die daaraan ten grondslag liggen. Deze waarden – o.a. neergelegd in onze Grondwet, in het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM), in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de daarop gebaseerde VN-mensenrechtenverdragen – gelden altijd, overal en voor iedereen, ongeacht ras, geslacht, levensovertuiging, afkomst of enige andere status. Daarnaast hebben scholen de opdracht om bij te dragen aan de burgerschapsvorming van hun leerlingen. In opdracht van de staatssecretaris van OCW ontwikkelt het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling SLO een ondersteuningsaanbod voor scholen om hun burgerschapsonderwijs, waaronder aandacht voor mensenrechten, vorm te geven. Daarnaast wordt momenteel in opdracht van de staatssecretaris van OCW een maatschappelijk debat gevoerd over de koersbepaling voor toekomstgericht funderend onderwijs, onder regie van het Platform Onderwijs2032. Burgerschap is één van de kernelementen in deze discussie. Ook mensenrechtenorganisaties en NGO's hebben de mogelijkheid om aan de discussies deel te nemen en hun wensen en ideeën kenbaar te maken. Het advies van het platform wordt eind 2015 verwacht. In de beleidsreactie zal de staatssecretaris van OCW onder meer ingaan op de positie van burgerschap in het curriculum.

---

²⁹ Kamerstukken II 2013/14, Documentnr. 2014D28023.

40. Zet een interdepartementaal programma 'mensenrechteneducatie en training' op dat erin voorziet dat beroepsgroepen, waaronder politiepersoneel, militairen en ambtenaren, mensenrechten kennen en toepassen in hun werk.

Mensenrechteneducatie en training vindt plaats op vele manieren voor de de verschillende genoemde beroepsgroepen. Het kabinet acht sectorgewijze opleiding van belang in verband met de sectorspecifieke contexten waarin de desbetreffende professionals opereren. Voor wat betreft de genoemde groepen geldt kortweg het volgende.

In het initiële politieonderwijs wordt aandacht besteed aan diversiteit in de module Multicultureel Vakmanschap (MCV) en in praktijkopdrachten. Uitvoerenden en leidinggevendenden in de politieorganisatie leren omgaan met diverse culturen en leefstijlen in de eigen organisatie en in de samenleving. Daarnaast zijn en worden er stappen gezet om de bewustwording over diversiteit en voorkomen van etnisch profileren via onderwijs en training te vergroten. Voorbeelden hiervan zijn studiemiddagen en trainingen in diverse regionale eenheden, zoals een training over selectiemechanismen.

Bij alle onderdelen van de krijgsmacht wordt tijdens de opleiding aandacht besteed aan de mensenrechten. Bij de opleiding tot officier of onderofficier gebeurt dit uitvoeriger dan bij de opleiding voor manschappen. Ook maakt het deel uit van de missiegerichte training vóór uitzending.

Voor (rijks)ambtenaren zijn er meerdere trainingsmogelijkheden op het gebied van mensenrechten, bijvoorbeeld via jaarlijks terugkerende interne cursussen en cursusmodulen van de Academie voor Wetgeving en Overheidsjuristen. Bovendien zijn mensenrechten een onderdeel van het Integraal Afwegingskader voor Wetgeving en Beleid (IAK) dat verplicht moet worden toegepast bij de ontwikkeling van beleid en wetgeving. In het IAK is o.a. een checklist voor (klassieke) grondrechten, een handleiding voor toetsing aan het EU-Grondrechtenhandvest en het "Privacy Impact Assessment"-toetsmodel opgenomen. Binnenkort zal hier tevens een handreiking voor economische, sociale en culturele rechten aan toegevoegd worden.

41. Draag op korte termijn zorg voor een justitieel jeugdbeleid en (jeugd)strafwetgeving in overeenstemming met het Kinderrechtenverdrag.

Het kabinet ziet deze aanbeveling als ondersteuning van hetgeen reeds – stapsgewijs – in gang is gezet binnen de geldende specifieke BES-wetgeving. Vanwege de afgesproken legislatieve terughoudendheid zal na 2015 worden gezien of en in hoeverre jeugdstrafrecht kan worden ingevoerd. De voorzieningen voor jeugdigen waarvoor het Rijk primair verantwoordelijkheid draagt zowel op civiel als strafrechtelijk terrein, zijn en worden verbeterd. Het gaat onder meer om de professionalisering van de voogdijraad³⁰, van de gezinsvoogdij³¹ en betere voorzieningen in het geval van detentie. De organisatie van de Voogdijraad BES heeft voor wat betreft de uitvoering van strafrechtelijke taken voor jeugdigen zichtbaar grote stappen gezet. Met het door de voogdijraad BES geïnitieerde convenant 'drie modellen interventie jeugdcriminaliteit', (Haltafdoening, Officiersmodel en het Rechtersmodel), wordt geïnvesteerd in een aanpak voor respectievelijk lichte, gemiddelde en ernstige jeugdcriminaliteit, zodanig dat daar voorbeeldwerking van uitgaat. In de advisering wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan het pedagogische component met betrekking tot deze jeugdige overtreeders en wordt geprobeerd te voorkomen dat minderjarigen gedetineerd dan wel gesloten worden geplaatst.

Het ministerie van Veiligheid en Justitie stelt in overleg met ketenpartners in Caribisch Nederland een agenda justitieel jeugdbeleid op voor de jaren 2016 en verder. De onderwerpen kunnen zowel

³⁰ Vergelijk: Raad voor de Kinderbescherming in Eu NL.

³¹ De gezinsvoogdij voert de door de voogdijraad aan de rechter geadviseerde en uitgesproken kindbeschermingsmaatregel (veelal ots) uit.

civielrechtelijk als strafrechtelijk van aard zijn. Onder meer zal worden bezien of en in hoeverre jeugdstrafrecht kan worden ingevoerd. De verwachtingen ten aanzien van Caribisch Nederland moeten echter in die zin worden getemperd dat de voorzieningen in Caribisch Nederland niet vergeleken kunnen worden met die in Europees Nederland. Zoals aangegeven in de beleidsreactie³² op de Unicef rapporten over kinderrechten op de Nederlandse Cariben, is het van belang om rekening te houden met de bijzondere omstandigheden van de BES-eilanden

42. Stel zo spoedig mogelijk vast wat het sociaal minimum is op de drie eilanden. Neem alle passende maatregelen om te verzekeren dat ten minste de minimum levensstandaard van de bewoners van Caribisch Nederland is gegarandeerd.

Tijdens de Caribisch Nederland-week (CN-week), die van 8 t/m 12 juni jl. heeft plaatsgevonden, stond het al dan niet vaststellen van een sociaal minimum op de agenda van het overleg met de bestuurscolleges van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Staatssecretaris Klijnsma van SZW heeft de bestuurscolleges toegezegd het vaststellen van een ijkpunt voor de bestaanszekerheid verder te doordenken.

Tijdens de CN-week is voor Bonaire en Saba het meerjarenprogramma vastgesteld en getekend. Staatssecretaris Klijnsma is voornemens om voor het sociale domein binnen het meerjarenprogramma (en voor de uitvoering van rijkstaken op de eilanden) 13 miljoen dollar in te zetten, afkomstig uit de opbrengst van de boedelscheiding van de Sociale Verzekeringsbank Nederlandse Antillen.

Daarnaast heeft het rijk diverse andere maatregelen aangekondigd:

- Voor sociaal economische problematiek stelt BZK in 2015 en 2016 jaarlijks de volgende middelen beschikbaar: 1.650.000 dollar voor Bonaire en 600.000 dollar voor Saba. Daarnaast wordt geïnvesteerd in kinderopvang en sport.
- Vanaf 1 januari 2016 wordt kinderbijslag ingevoerd in Caribisch Nederland (onder voorbehoud van parlementaire instemming). Hiervoor is 900.000 dollar gereserveerd.
- Er wordt onderzocht hoe het sociale zekerheidsstelsel kan worden verbeterd.
- De staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) beraadt zich op een verhoging van het minimumloon, en daarmee ook de uitkeringen, per 1 januari 2016. Dit gebeurt op basis van cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Die geven aanleiding om het minimumloon op Saba met 6,5 procent te verhogen en op Sint Eustatius met 4 procent. Voor Bonaire leidt de inkomensstatistiek niet tot een verhoging. Wel wordt het minimumloon jaarlijks geïndexeerd.
- De staatssecretaris van SZW beraadt zich ook op een aanvullend pakket voor alle eilanden van 300.000 euro structureel. Dat kan bijvoorbeeld, na overleg met de eilanden, gebruikt worden voor de kinderbijslag, de Algemene ouderdomsverzekering en/of de bijzondere onderstand.
- SZW trekt de inkomensgrens voor de bijzondere onderstand op naar het niveau van het minimumloon waardoor meer mensen er gebruik van kunnen maken.

---

³² Kamerstukken II 2012-2013, 31 839, nr. 294.

Figuur 1: Matrix profielen deelnemers en toehoorders (bij de reactie op aanbeveling nr. 9)

Locatie ²	NPM-Netwerk	Inspectie Veiligheid en Justitie	Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming ³	Inspectie voor de Gezondheidszorg	Inspectie Jeugdzorg	Commissie van Toezicht voor justitiële inrichtingen ⁴	Commissie van Toezicht Arrestantenzorg	Nationale ombudsman	Commissie van Toezicht Detentieplaatsen Koninklijke Marechaussee
Gevangeniswezen		T	A	T		A, T		O	
Justitiële jeugdinrichtingen		T	A	T	T	A, T		O	
Forensische zorginstellingen strafrechtelijke titel		T	A	T		A, T		O	
Forensische zorginstellingen civiel rechtelijke titel				T		A, T		O	
Detentiecentra vreemdelingen		T	A	T		A, T		O	
Demo-instellingen (nazorg) ⁵		T	A	B ⁶				O	
Arrestantenzorg politie ⁷		T		T	T		A, T	O	
Detentie plaatsen KMar		T	A ⁸	B ⁶				O	A, T ⁸
Militaire detentie plaatsen (Stroe)		T	A	B ⁶		A, T		O	
Gesloten plaatsen GGZ-instellingen strafrechtelijke titel		T		T				¹⁰	
Gesloten plaatsen GGZ-instellingen civiel rechtelijke titel				T				⁹	
Gesloten jeugdzorg (Jeugzorg-plus) civiel rechtelijke titel				T	T				
Transport binnenland politie		T	A	B ⁶			¹¹	O	
Transport binnenland DV&O (Dienst Vervoer en Ondersteuning)		T	A	B ⁶	T	A, T ¹²⁻¹³		O	
Transport buitenland (vluchten)		T		B ⁶				O	
Gesloten plaatsen in bejaardentehuizen				T				O	
Gesloten plaatsen Gehandicaptenzorg				T					
Internationaal strafhof Den Haag ¹³									

² 'plaats van detentie' / 'plaatsen waar personen van hun vrijheid zijn benomen' betreft niet slechts fysieke locaties/gebouwen, maar elke plek vanaf het moment van aanhouding van de persoon.

³ De RSJ heeft tevens een rechtsprekende taak.

⁴ De CvT heeft tevens een rechtsprekende taak.

⁵ DEMO instellingen zijn: Stichting DOOR, vereniging Exodus, Stichting Moria en Stichting Ontmoeting. Deze instellingen verzorgen nazorg aan ex-gedeteneerden.

⁶ De IGZ houdt toezicht op plaatsen waar zorg wordt gegeven of onthouden.

⁷ Inclusief ophoudlocaties Parketpolitie en Spoorwegpolitie en mobiele cellencomplexen van politie.

⁸ Voor zover het vreemdelingendetentie betreft.

⁹ De CvT Detentieplaatsen KMar heeft de CvT van Justitieel Complex Schiphol gevraagd om toezicht te houden op de cellen die die KMar huurt bij de politie op Schiphol.

¹⁰ De Nationale ombudsman is hier niet bevoegd, met uitzondering van gesloten plaatsen die behoren tot academische ziekenhuizen.

¹¹ De CTA had geen bevoegdheid in 2013, maar houdt in de toekomst toezicht op vervoer door de politie.

¹² Er is een speciale Commissie van Toezicht voor DV&O. Deze commissie houdt toezicht en geeft advies, maar doet geen klachtenafhandeling. Klachten worden behandeld door de Commissie van Toezicht van de betreffende penitentiaire inrichting.

¹³ De Commissie van Toezicht voor DV&O houdt geen toezicht op het Transferium.

¹⁴ Het Rode Kruis is verantwoordelijk voor het monitoren van de detentieomstandigheden en behandeling.